

بررسی مشکلات ترجمه‌ی ادبیات کودکان

فاطمه حدادی

اشاره

«بررسی مشکلات ترجمه‌ی ادبیات کودکان»، عنوان پژوهشی است که محمدحسین قرشی در سال ۱۳۸۲ در دانشگاه بیرجند به انجام رسانده است. در این پایان‌نامه آمده است: «ترجمه‌ی ادبیات کودکان، فرایندی است شناختی از مخاطب اصلی و مخاطب مقصد که در آن، علاوه بر فرایند کلی ترجمه، برگردان متن بر پایه‌ی دانش زبانی مخاطب و با توجه به جنبه‌های زیباشناختی اثر صورت می‌گیرد. مترجمان این حوزه، با معضلات خاصی چون شناخت مخاطب، تطبیق اثر با شرایط خاص و بومی مقصد، انتخاب زبان و بیان مناسب و... مواجه‌اند. همان‌طور که نوشتن برای کودکان، از دشوارترین حوزه‌های ادبی است، ترجمه‌ی این‌گونه آثار نیز دشوار است و به آشنایی با مسائل نظری زبان‌شناسی و روان‌شناسی زبان نیاز دارد.»

در ادامه‌ی این خلاصه از پایان‌نامه، به تحلیل مشکلات ترجمه از دیدگاه‌ها و آرای مختلف، و تبیین ویژگی‌های مترجم ادبیات کودکان پرداخته شده است.

۲۱۹۱۹۲

زمستان ۱۳۸۶

۸۸

تحلیل زبان شناختی ترجمه

ادبیات کودکان و نوجوانان، شامل نوشته‌ها و سروده‌هایی است که نه تنها جنبه‌ی ادبی و هنری دارند، بلکه بر پایه زبان کودک و نوجوان آفریده می‌شوند. مطالعات روان شناختی زبان نشان می‌دهند که به رغم پیچیدگی نظام زبانی، کودک زبان را با سهولت و سرعت فرا می‌گیرد و این مهم، در محیط زبانی تحقق پیدا می‌کند. با این حال، یکی از ویژگی‌های زبان آموزشی کودک، جنبه‌ی جهانی آن است، بدین ترتیب که کودکان در سرتاسر جهان، قطع نظر از جامعه، فرهنگ و نحوه‌ی پرورش متفاوت، در زبان آموزشی از الگوی ثابتی پیروی می‌کنند.

بدیهی است که با توجه به تفاوت ساختاری زبان‌ها، تفاوت فرهنگ‌های محیط‌های زبانی، تمایزات اجتماعی و تربیتی، دانش و زبان پایه‌ی کودکان در محیط‌های زبانی، دارای تفاوت مشهود است و لذا، فرایند ترجمه در حوزه‌ی ادبیات کودکان و نوجوانان، با معضل مخاطب‌شناسی، ایجاد تعادل (به‌ویژه در حوزه‌ی واژگانی و نحوی) و پدیده‌ی القای فرهنگی مواجه است.

ترجمه‌ی ادبی، نمودی منحصر به فرد از نوشته‌ی خلاق و تعبیری جدید از متن زبان مبدأ، در زبان و فرهنگ زبان مقصد است. در مجموع، چنین برمی‌آید که ترجمه‌ی ادبیات کودکان، تعریفی صریح و متقن ندارد. با این حال می‌توان ترجمه‌ی ادبیات کودکان را به طور نسبی، با همان تعریفی که در ابتدای این خلاصه آوردیم، تبیین کرد.

تحلیل مشکلات ترجمه از دیدگاه زبان شناسی

مشکلات ترجمه در گذشته «تسلط نداشتن مترجم بر کار ترجمه، تسلط نداشتن او بر موضوع، و افراط و مبالغه» بوده است. زبان‌ها در عین حال که در بنیاد و اساس، از قواعد جهان شمول برخوردارند، در نظام آوایی، نحوی و ارتباط معنایی و دیگر نظام‌های زبانی، ویژگی‌های خاص خود را دارند و چون ترجمه، فرایندی است که بر پایه‌ی تعادل و تطبیق زبان مبدأ صورت می‌گیرد، انجام چنین فرایندی، چندان ساده نیست. دو جزء از اجزای تعادل عبارت‌اند از: ۱. تعادل واژگانی؛ ۲. تعادل نحوی. در کل می‌توان گفت که در فرایند ترجمه‌ی عادی، متن زبان مقصد، معنای خاص خود را دارد. به عبارت دیگر، ارزش‌های عناصر زبان مقصد، تماماً از بطن روابط بافتی و صوری این زبان پدید می‌آید و ارزش‌های حاصل از روابط بافتی و صوری زبان مبدأ، به هیچ وجه به زبان مقصد منتقل نمی‌شود.

بنابراین در تبیین شرایط تعادل باید گفت:

۱. عناصر زبان مبدأ و زبان مقصد، زمانی معادل هم به شمار می‌روند که در موقعیتی معین، قابل تعویض باشند.

۲. عناصر زبان مبدأ و زبان مقصد هم‌پوشی معنایی داشته باشند. البته این بدان معنا نیست که در زبان مقصد نیز معادل‌هایی هم معنا با عناصر زبان مبدأ انتخاب کنیم، بلکه باید این معادل‌ها بیشترین هم‌پوشی ممکن را داشته باشند.

۳. در فرایند ترجمه، ایجاد تعادل نحوی، پس از تعادل واژگانی، دومین گام به شمار می‌رود. اما به دلیل تفاوت الگوهای نحوی در زبان، رعایت تعادل نحوی در تمام جملات میسر نیست و بنابراین، غرض از بحث «تعادل ساختی» یا نحوی در فرایند ترجمه، این نیست که مترجم باید

فرایند ترجمه

در حوزه‌ی

ادبیات

کودکان و نوجوانان

با معضل

مخاطب‌شناسی

ایجاد تعادل

و پدیده‌ی القای

فرهنگی

مواجه است

هر عنصر ساختاری زبان مبدأ را با عنصر ساختاری مشابه در زبان مقصد جایگزین سازد. در مجموع، بر اساس بررسی‌های زبان‌شناختی و روان‌شناختی، تحلیل متنی و بررسی مسائل تعادل ترجمه‌ای، می‌توان گفت، ترجمه پدیده‌ای نسبی است و در ترجمه‌ی ادبیات کودکان، علاوه بر مشکلات عام در ترجمه، معضلات خاص وجود دارد. در ترجمه‌ی ادبیات کودکان، شناخت موارد زیر توسط مترجم ضرورت دارد:

۱. خصوصیات کودک؛
  ۲. ویژگی‌های اثر (مسائل مربوط به انتخاب اثر)؛
  ۳. خصوصیات مخاطب (مخاطب‌شناسی اصل اثر و مخاطب‌شناسی در زبان مقصد)؛
  ۴. قواعد و ساختارهای زبان و طرز بیان اثر (سطح خوانایی اثر در زبان مبدأ) و تطبیق؛
  ۵. تفاوت‌های محیط‌های فرهنگی مخاطبان اصل اثر و مخاطبان در زبان مقصد؛
  ۶. دیدگاه‌های نقد ترجمه؛
  ۷. کیفیات سبک اثر و نحوه‌ی تطبیق سبکی (تعادل سبکی بین اثر و ترجمه در زمان مقصد)؛
  ۸. مفاهیم تعادل و تطبیق (تعادل واژگانی، دستوری، معنایی و سبکی)؛
  ۹. قالب و محتوا در دو زبان مبدأ و مقصد؛
  ۱۰. تکنیک و چگونگی پرداخت در متن اصلی و متن ترجمه شده (ضعف تکنیک و پرداخت در متن اصلی موجب کاهش کیفیت ترجمه می‌شود)؛
  ۱۱. نحوه‌ی تطبیق فضای فرهنگی تصویر با متن. معایر بودن فضای فرهنگی تصویرها با فرهنگ بومی، موجب درک نکردن متن توسط مخاطب می‌شود؛
  ۱۲. مسائل تطبیقی و بومی کردن در متون ترجمه.
- اما برخی ضعف‌های مترجم ادبیات کودکان که مانع از ارائه‌ی ترجمه‌ی موفق می‌شوند، عبارت‌اند از:

۱. ناتوانی در درک زبان مبدأ؛
  ۲. ناتوانی در انتقال مفاهیم؛
  ۳. نداشتن ذوق هنری؛
  ۴. وفادار نبودن به متن اصلی (ترجمه‌های متفاوت از سازده کوچولو، آلیس در سرزمین عجایب و... گواه این مطلب است)؛
  ۵. حرفه‌ای نبودن؛
  ۶. استفاده نکردن از فرهنگ یک‌زبانه و هماهنگ و تحمیل معنی شناخته شده و تلقی خود به جمله؛
  ۷. شناخت ناکافی از کودک و نیازهای او در زبان مقصد.
- بنابراین، مترجم ادبیات کودکان، باید انسانی نیک‌اندیش باشد که از مختصه‌های زبانی و کارکرد و تأثیر آن اطلاع دارد. وی باید بتواند، با استفاده از ابزار زبانی و با انتقال حقایق انسانی، اخلاقی و علمی، در جهت بسط و اشاعه‌ی فرهنگ پویای بشری گام بردارد. بررسی آرا و دیدگاه‌های فرهنگی، ادبی و زبانی صاحب‌نظران ترجمه‌ی ادبیات کودکان و انجام پژوهش‌های نظری در این حوزه، به ویژه حوزه‌ی هنری ترجمه‌شناس بر پایه‌ی داده‌های زبان‌شناسی، ضرورتی تام دارد. با پژوهش‌های میدانی نیز می‌توان به حاصل اندیشه‌ها، تفکرات و تجربیات

خبرگان و اهل نظر در این حوزه دست یافت.

برای پی بردن به آرا و نظریات مترجمان ادبیات کودک و نوجوان و آگاهی از میزان آشنایی آنان با مسائل نظری این حوزه و درک مشکلات علمی در کار ترجمه، پرسش‌نامه‌ای حاوی ۱۱ سؤال بر پایه‌ی اصول ترجمه، تهیه و تدوین شد. این پرسش‌نامه در اختیار مترجمان ادبیات کودکان قرار گرفت که تنها ۱۵ نفر از مترجمان آن را تکمیل کردند و بازگرداندند.

تحلیل یافته‌های پژوهش

■ ۳۳/۴ درصد از مترجمان این حوزه، بیش از ۲۰ اثر، ۲۶/۶ درصد کمتر از پنج اثر، و ۴۰ درصد دیگر بین ۵ تا ۲۰ اثر ترجمه کرده‌اند. از این میان، ۲۰ درصد از مترجمان، نه تنها برای کودکان، بلکه به ترجمه‌ی آثار برای بزرگ‌سالان نیز پرداخته‌اند. ۶/۶ درصد از این مترجمان نیز تنها درباره‌ی ادبیات کودکان ترجمه داشته‌اند. ۷۳/۴ درصد مترجمان به ترجمه برای کودکان مشغول بوده‌اند که این رقم، بیانگر روی آوردن و علاقه‌ی مترجمان به ترجمه برای کودکان است.

■ تنها ۲۶/۶ درصد از مترجمان، شغلشان صرفاً ترجمه است که به طور متوسط ۱۷ اثر ترجمه کرده‌اند. اما ۷۳/۴ درصد، علاوه بر پرداختن به شغل مترجمی، به کار دیگری نیز مشغول بوده‌اند. با این حال، این مترجمان هم به طور میانگین ۱۸ اثر ترجمه کرده‌اند که در میان آن‌ها، مترجم بسیار پرکار با ۱۴۸ اثر و مترجم کم‌کار با ۲ یا ۳ اثر دیده می‌شود. به هر حال، میانگین آثار ترجمه شده توسط هر دو گروه از مترجمان ۱۶ اثر است.

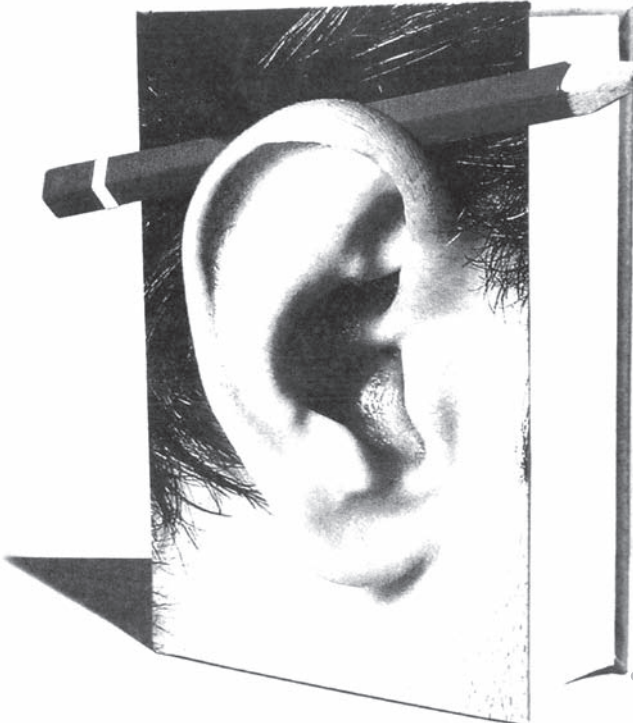
■ ۸۶/۷ درصد مترجمان به ترجمه‌ی داستان و کمتر از ۱۳/۳ درصد، به ترجمه‌ی انواع دیگر ادبی پرداخته‌اند. به علاوه، ۴۶/۶ درصد از آن‌ها مجموعه‌ی چند داستان و به همین نسبت (۴۶/۶ درصد) نیز مجموعه‌ی چند افسانه را ترجمه کرده‌اند. حوزه‌ی شعر را هیچ مترجمی

تجربه نکرده است و درخصوص زندگی‌نامه، فقط ۱۳/۳ درصد از مترجمان، آثاری به فارسی برگردانده‌اند.

■ ۴۰ درصد از مترجمان به ترجمه‌ی علوم پرداخته‌اند و ۱۳/۳ درصد کتاب تاریخی ترجمه کرده‌اند. تنها ۱۳/۳ درصد از مترجمان، به ترجمه‌ی دایرة‌المعارف پرداخته‌اند. مهم‌ترین مسئله در ترجمه یا تدوین دایرة‌المعارف این است که دایرة‌المعارف باید پاسخ‌گوی نیاز کودکان ایرانی باشد. در حوزه‌ی کتاب‌های درسی نیز فقط ۲۰ درصد از مترجمان چنین کتاب‌هایی را ترجمه کرده‌اند.

■ ۹۳/۴ درصد مترجمان می‌گویند که از بررسی زبان و بیان نوشتار، به گروه سنی مخاطبان اصل اثر پی برده‌اند. ۱۳/۴ درصد نیز به اطلاعات کتاب‌شناختی اثر مراجعه کرده‌اند. ۶/۶ درصد هیچ

فقط ۱۳/۳ درصد
از مترجمان
آثاری به فارسی
برگردانده‌اند

معیاری برای تشخیص نداشته اند. در میان مترجمانی که پرسش نامه را پاسخ گفته اند، مترجمی که به هیچ کدام از معیارهای انتخاب توجه نداشته، بیش از ۳۰٪ اثر ترجمه کرده و مشخص نیست با چه معیاری این آثار را انتخاب و ترجمه کرده است.

■ در مورد این که اصل اثر ترجمه شده مربوط به کدام گروه سنی است، مترجمان بنا به تشخیص خود عمل کرده اند. ۲۰ درصد آنان آثارشان را بر پایه‌ی سطح خوانایی مخاطبان گروه الف ترجمه کرده اند و ۲۰ درصد گروه ب و ۴۰ درصد گروه ج را مدنظر داشته اند.

■ در مورد این سؤال که آیا مخاطبان اثر ترجمه شده، هم سن گروه سنی مخاطبان اثر اصلی هستند باید گفت، با توجه به پاسخ ۹۳/۶ درصد مترجمان به این سؤال و ناآگاهی آنان از معیارهای علمی ترجمه‌شناسی، در حوزه‌ی زبان شناختی و روان شناختی و بی توجهی به مسئله‌ی مخاطب‌شناسی، پاسخ ۶۶/۶٪ آنان پاسخ دقیقی نیست و ضرورت دارد، اصل مخاطب‌شناسی در زبان مبدأ و مقصد را بیشتر مورد توجه و مطالعه قرار دهند.

■ ۱۳/۳ درصد از مترجمان در چهار مورد تعادل دستوری، واژگانی، معنایی و سبکی و هم‌چنین ترجمه‌ی عنوان با مشکل مواجه بوده اند. در حالی که ۱۳/۳ درصد با مشکل تعادل دستوری، ۵۳/۳ درصد با مشکل ایجاد تعادل واژگانی، ۲۶/۶ درصد با مشکل ایجاد تعادل معنایی و ۳۳/۳ درصد با مشکل ایجاد تعادل سبکی مواجه بوده اند. مشکلات دیگری را که در ترجمه برشمرده اند، عبارت‌اند از:

۱. ترجمه‌ی ویژگی‌های فرهنگی، مثل آداب و رسوم، ضرب‌المثل‌ها و غذاها دشوار است.
۲. بعضی عبارات، واژگان یا حتی بندها، به دلیل وجود ممیزی در زبان مقصد به اجبار حذف می‌شوند.

۳. ترجمه‌ی بعضی عناوین که برای مخاطب اصلی گویاست، در صورت رعایت تعادل واژگانی (حداقل از جنبه‌ی تعداد واژگان) و اصل اختصار، برای مخاطب زبان مقصد گویا نخواهد بود و به توضیح اضافی نیاز دارد.

۴. شناسایی کتاب مناسب برای برآوردن نیاز کودک ایرانی دشوار است.

۵. ناشران به ادبیات اصیل توجهی ندارند و بیشتر به نشر کتاب‌های بازاری می‌پردازند. از بررسی کلی چنین استنباط می‌شود که با وجود ضرورت توجه به مسائل نظری در حوزه‌ی ترجمه‌شناسی، به ویژه بحث تعادل که مهم‌ترین فرایند ترجمه است، مترجمان چندان توجهی به این حوزه ندارند و تنها با اتکا به دانسته‌های خود و بر پایه‌ی میزان آشنایی خود با زبان مبدأ و مقصد، به کار ترجمه می‌پردازند.

و سرانجام مترجم خوب از دید مترجمان، مترجمی است که از مسائل کودک آگاهی دارد، زبان کودک را می‌داند، به مسائل فرهنگی جامعه توجه دارد و با درک مسائل زیباشناسی، به انتخاب اثر می‌پردازد و اطمینان حاصل می‌کند که برگردان آن در تعارض با ارزش‌های فرهنگی قرار نمی‌گیرد.

این بررسی، نشان می‌دهد که به رغم استقبال مترجمان از این حوزه، حوزه‌ی ترجمه‌ی ادبیات کودکان نیز باید مانند سایر رشته‌ها تخصصی شود و حداقل در دوره‌ی کارشناسی ارشد، با تعیین گرایش حوزه‌ی ادبیات کودکان، نسبت به تربیت مترجمان صاحب‌نظر و باذوق در این رشته، اهتمام شود.